

Διεύρυνση της Ε.Ε. προς ανατολάς και αναμενόμενες μεταναστευτικές ροές

Α.Γ. Καρασαββόγλου*

Περίληψη

Ένα από τα βασικά ζητήματα που συσχετίζονται με την προς ανατολάς διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι το μέγεθος και η ένταση των αναμενόμενων μεταναστευτικών ροών. Μετακινήσεις προς τις χώρες-μέλη της Ε.Ε. θα υπάρξουν πέραν κάθε αμφισβήτησης. Σ' αυτό συνηγορούν οι μεγάλες αποκλίσεις στα επίπεδα ευημερίας, τα κοινά σύνορα και η ύπαρξη μεταναστευτικών δικτύων στις χώρες υποδοχής. Εκτιμάται δε ότι οι βασικές χώρες-στόχος των μεταναστών θα είναι η Γερμανία και η Αυστρία.

Διευκρινίζεται, ωστόσο, ότι μακροπρόθεσμα, τα μεταναστευτικά ρεύματα από τις ανατολικοευρωπαϊκές χώρες δεν πρόκειται να προκαλέσουν σημαντικά προβλήματα στις οικονομίες υποδοχής, αφού οι επιδράσεις δε θα είναι έντονες, δε θα προκαλέσουν ανισορροπίες και πάντως δε θα οδηγήσουν σε απορύθμιση του οικονομικού και κοινωνικού ιστού των χωρών υποδοχής.

1. Εισαγωγικά

Η επικείμενη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς ανατολάς συνιστά ένα εγχείρημα με ποικίλες πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές προεκτάσεις. Οι μετακινήσεις πληθυσμών από τις υποψήφιες προς ένταξη χώρες προς τις χώρες-μέλη της Ε.Ε., αποτελεί μια σημαντική παράμετρο των αναμενόμενων συνεπειών της διεύρυνσης. Η Ε.Ε. στο πλαίσιο της διαμόρφωσης της κοινής με-

* Καθηγητής, ΤΕΙ Καβάλας.

ταναστευτικής πολιτικής της αποφάσισε να μην επιτρέψει την ελεύθερη μετακίνηση των εργαζομένων των χωρών του πρώτου κύματος διεύρυνσης και να εφαρμόσει μεταβατικές διατάξεις με χρονικό ορίζοντα επτά (7) χρόνων, στη διάρκεια του οποίου τα εθνικά κράτη θα μπορούν να καθορίζουν αυτόνομα την πολιτική που προτίθενται να ακολουθήσουν απέναντι στους μετανάστες.

Αν και οι προηγηθείσες διευρύνσεις της Ε.Ε., και ιδιαίτερα αυτή προς το νότιο τμήμα της, δεν οδήγησαν σε μαζικές μετακινήσεις εργαζομένων προς τις περισσότερο αναπτυγμένες οικονομίες της τότε Ε.Ο.Κ., το θέμα του αναμενόμενου όγκου και των επιδράσεων της εξ ανατολών ορμώμενης μετανάστευσης είναι σημαντικό, αγγίζει και επηρεάζει τόσο την Ε.Ε. όσο και τις χώρες-μέλη της και συνακόλουθα απασχόλησε και απασχολεί τους ερευνητές.

Σκοπός του άρθρου αυτού είναι να παρουσιάσει και να σχολιάσει ορισμένες πλευρές της μετανάστευσης που αναμένεται να προκαλέσει η ένταξη χωρών από την ανατολική Ευρώπη στους κόλπους της Ε.Ε.

Στο πλαίσιο αυτό, αρχικά προσεγγίζεται το κοινοτικό δικαίωμα της ελεύθερης μετακίνησης των εργαζομένων, όπως αυτό έχει διαμορφωθεί σήμερα στις χώρες-μέλη της Ε.Ε. και στη συνέχεια γίνεται μια σύντομη αναφορά στην επίδραση της μετανάστευσης στην αγορά εργασίας και στο επίπεδο ευημερίας των χωρών αποστολής και υποδοχής μεταναστών. Ακολούθως, παρουσιάζονται τα «μεταναστευτικά» αποτελέσματα των έως τώρα διευρύνσεων της Ε.Ε. Τέλος παρατίθενται στοιχεία για τον όγκο του μεταναστευτικού δυναμικού που προέρχεται από τις ανατολικές χώρες και είναι ήδη εγκατεστημένο στα όρια της Ε.Ε. και επιπλέον, παρουσιάζονται και αξιολογούνται εκτιμήσεις αναφορικά με το αναμενόμενο μεταναστευτικό δυναμικό, ενώ γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στην περίπτωση της Γερμανίας, καθότι αναμένεται να απορροφήσει το μεγαλύτερο τμήμα της δυνητικής μεταναστευτικής μάζας.

2. Το δικαίωμα της ελεύθερης μετακίνησης των εργαζομένων

Το δικαίωμα ελεύθερης εγκατάστασης των ατόμων, καθώς επίσης και η δυνατότητα ανεμπόδιστης μετακίνησης του εργατικού δυναμικού εντός των ορίων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποτελούν αναπόσπαστο στοιχείο της πλήρους ένταξης μιας χώρας στους

κόλπους της Ε.Ε. Στο άρθρο 48 της Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, το παραπάνω δικαίωμα ορίζεται ως η κατάργηση κάθε μορφής εθνικής διαφορετικότητας στη μεταχείριση των εργαζομένων στις χώρες μέλη, η οποία σχετίζεται με την απασχόληση, τις αμοιβές και τις γενικότερες συνθήκες εργασίας. Το δικαίωμα αυτό μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι ισχύει σήμερα στα έξι (6) ιδρυτικά μέλη Γερμανία, Γαλλία, Ολλανδία, Βέλγιο, Ιταλία και Λουξεμβούργο. Σ' αυτές λοιπόν τις χώρες ένας εργαζόμενος, όπως επίσης και ένας αυτοαπασχολούμενος, μπορεί να απασχοληθεί ως αλλοδαπός υπό τις ίδιες προϋποθέσεις που διέπουν και την απασχόληση ενός ημεδαπού. Επιπλέον, στο πλαίσιο της δημιουργίας της ενιαίας εσωτερικής αγοράς, το δικαίωμα της ελεύθερης μετακίνησης απέκτησαν και κατηγορίες του μη ενεργού πληθυσμού, όπως οι συνταξιούχοι και οι φοιτητές, ενώ επιπλέον έχουν δρομολογηθεί διαδικασίες αμοιβαίας αναγνώρισης των αποκτώμενων επαγγελματικών τίτλων, καθώς επίσης και της αμοιβαίας αναγνώρισης των απαιτήσεων κοινωνικής ασφάλισης (Hoepfkorff E., Heinz W, 1999).

Η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς ανατολάς και η σταδιακή ένταξη νέων χωρών στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχει συνδεθεί με το ενδεχόμενο πρόκλησης σημαντικών μεταναστευτικών ρευμάτων από τις χώρες αυτές προς τις αγορές εργασίας της Ένωσης. Για το λόγο αυτό έχει αναπτυχθεί ένας έντονος προβληματισμός αναφορικά με τον όγκο και τις επιπτώσεις της αναμενόμενης μετανάστευσης, κυρίως σε χώρες που έχουν κοινά σύνορα με τις υπό ένταξη χώρες.

Έτσι λοιπόν έχει ξεκινήσει ένας κύκλος διαπραγματεύσεων γύρω από τα ζητήματα και τις διάφορες πλευρές της μετανάστευσης και τη διαμόρφωση μιας κοινής μεταναστευτικής πολιτικής της Ε.Ε. Ωστόσο, αυτές οι διαπραγματεύσεις-συζητήσεις δεν αφορούν –πρέπει να διευκρινισθεί ευθύς εξ' αρχής– στο ενδεχόμενο αμφισβήτησης της κυρίαρχης αρχής για την υλοποίηση της αρχής της ελεύθερης εγκατάστασης και απασχόλησης των εργαζομένων, παρά μόνον στη διαμόρφωση και αποδοχή μεταβατικών ρυθμίσεων μέχρι την πλήρη ισχύ αυτής. Το ερώτημα, μ' άλλα λόγια, που τίθεται είναι η διαμόρφωση και εφαρμογή μιας μεταβατικής περιόδου για τις χώρες-μέλη της Ε.Ε.

Τα επιχειρήματα που προτάσσονται προκειμένου να εφαρμοσθεί η λογική των μεταβατικών ρυθμίσεων, έχουν να κάνουν πρώτον, με τις προσδοκίες των κρατών-μελών της Ε.Ε. για τη δρομολόγηση μαζικών μεταναστευτικών ρευμάτων, που πιστεύεται πως

θα προκαλέσει η ένταξη των νέων χωρών στην Κοινότητα και δεύτερον, με τις αναμενόμενες σημαντικές επιπτώσεις της εισόδου επιπρόσθετου εργατικού δυναμικού στις ευρωπαϊκές οικονομίες και ειδικότερα στην απασχόληση και τους μισθούς.

Είναι γεγονός ότι οι αγορές εργασίας της Ε.Ε., σε αντίθεση προς τις αγορές αγαθών-υπηρεσιών και κεφαλαίων, εξαιρέθηκαν από τις διαδικασίες φιλελευθεροποίησης που έλαβαν χώρα στους κόλπους της Ε.Ε. Η Ε.Ε., συμμεριζόμενη μάλλον τις ανησυχίες από τη διεύρυνση και ιδιαίτερα αυτές που αφορούν στο ενδεχόμενο πρόκλησης μαζικών μεταναστευτικών ρευμάτων, προσέφερε στις χώρες μέλη της τη δυνατότητα, κατά την υπογραφή των Ευρωπαϊκών Συμφωνιών με τις υπό ένταξη χώρες, να εφαρμόσουν νομοθετικές ρυθμίσεις που θα περιορίζουν την ελεύθερη μετακίνηση εργαζομένων από τις χώρες αυτές προς την Ε.Ε. Μ' άλλα λόγια, η ρύθμιση θεμάτων εισόδου μεταναστευτικού δυναμικού από τις υποψήφιες προς ένταξη χώρες παραμένει, με βάση τις παραπάνω Συμφωνίες, στη δικαιοδοσία των εθνικών κρατών-μελών της Ε.Ε. Τις Ευρωπαϊκές Συμφωνίες ακολούθησε πρόσφατα η διαμόρφωση ενός πλαισίου για τη χάραξη κοινής μεταναστευτικής πολιτικής της Ε.Ε., όπου υιοθετήθηκε η λογική της κατ' αρχήν εφαρμογής μεταβατικών ρυθμίσεων έως την πλήρη ισχύ της αρχής της ελεύθερης διακίνησης ατόμων-εργαζομένων. Εύκολα καταλαβαίνει κανείς ότι αυτή η λογική αποτελεί συνέχεια της πολιτικής και των βασικών αρχών που υιοθετήθηκαν στις Ευρωπαϊκές Συμφωνίες με την έννοια ότι περιορίζουν, τουλάχιστον για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, την ελεύθερη μετακίνηση του εργατικού δυναμικού των υποψηφίων προς ένταξη χωρών.

3. Μετανάστευση, αγορά εργασίας και ευημερία Μια γενική θεώρηση

Η μετακίνηση εργατικού δυναμικού οδηγεί, κατά βάση, στην αύξηση της ευημερίας τόσο στη χώρα υποδοχής όσο και στη χώρα προέλευσης. Και τούτο διότι η τιμή της μετακινούμενης εργατικής δύναμης, ο μισθός δηλαδή που θα αποκομίσει ο μεταναστεύων είναι, κατά κανόνα, για τα δεδομένα της χώρας προέλευσης, υψηλότερος από το αναλαμβανόμενο κόστος της μετανάστευσης, ενώ για τα δεδομένα της χώρας υποδοχής, ισχύει ότι ο μισθός του μετανάστη είναι χαμηλότερος από την προστιθέμενη αξία που αυτός παράγει (Sinn H-W. et al., 2001).

Το θεωρητικό υπόβαθρο της διερεύνησης των επιπτώσεων της μετανάστευσης στο επίπεδο ευημερίας (Bruecker H. et al., 2001), στηρίζεται στην υπόθεση για την ύπαρξη στη χώρα υποδοχής συνθηκών συνεχούς εκκαθάρισης της αγοράς εργασίας (πλήρης απασχόληση). Σε τέτοιες συνθήκες, η μετανάστευση οδηγεί σε αύξηση της παραγωγής και παράλληλη πτώση των πραγματικών μισθών, εξαιτίας της αύξησης της προσφερόμενης ποσότητας εργατικής δύναμης. Η πτώση, εν τούτοις, του επιπέδου των πραγματικών μισθών καθιστά αποδοτικότερη την τοποθέτηση επιπρόσθετου εργατικού δυναμικού στις επιχειρήσεις. Επειδή δε η παραγωγικότητα αυτών υπερβαίνει το επίπεδο αμοιβών τους, προκύπτουν κατ' αυτόν τον τρόπο επιπλέον κέρδη. Αυτό σημαίνει ότι λαμβάνει χώρα μια διαδικασία ανακατανομής των εισοδημάτων προς όφελος του κεφαλαίου. Δεδομένου δε ότι τα οφέλη του κεφαλαίου είναι υψηλότερα από τη μείωση των πραγματικών μισθών, συνολικά προκύπτει μια αύξηση της ευημερίας της ημεδαπής, συμπεριλαμβανομένων πλέον και των αλλοδαπών που καρπούνται μέρος αυτής, μέσω των εισοδημάτων που πετυχαίνουν.

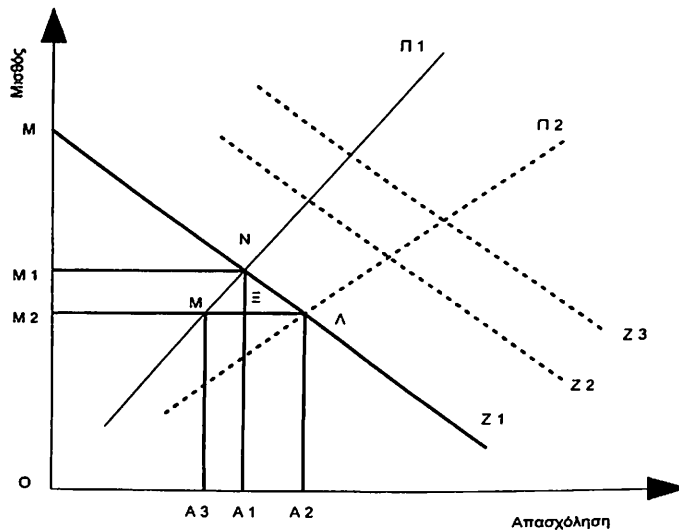
Η παρουσία μεταναστών ισοδυναμεί με μεγέθυνση των αγορών στη χώρα υποδοχής και σε περιοχές-τομείς όπου παρατηρούνται οικονομίες κλίμακας αυτό σηματοδοτεί αύξηση της παραγωγής και του εισοδήματος με γρηγορότερους ρυθμούς. Βεβαίως, πρέπει να διευκρινιστεί ότι τα οφέλη αυτά δεν επιμερίζονται ομοιόμορφα ούτε χωροταξικά αλλά ούτε και μεταξύ αυτών των ίδιων των εργαζομένων. Ειδικότερα, αν το εισερχόμενο εργατικό δυναμικό βρίσκεται σε συμπληρωματική σχέση προς τους ημεδαπούς συντελεστές παραγωγής, τότε οι δεύτεροι μπορεί να αποκομίσουν εισοδηματικά οφέλη, ενώ σε περίπτωση υποκατάστασης ημεδαπών από αλλοδαπούς, οι ημεδαποί εργαζόμενοι μπορεί να υποστούν σημαντικές εισοδηματικές απώλειες (Gerdes G., 2000).

Είναι, όμως, περισσότερο κοντά στις πραγματικές συνθήκες της οικονομίας να δεχτούμε ότι οι αγορές εργασίας, βραχυπρόθεσμα τουλάχιστον, δεν τελούν υπό συνθήκες εκκαθάρισης και ότι στην αγορά εργασίας υπάρχει σημαντικής έκτασης ανεργία. Σε αυτήν την περίπτωση τα αποτελέσματα της επίδρασης της μετανάστευσης στην ευημερία εξαρτώνται από τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του μεταναστευτικού δυναμικού. Μετανάστες με συμπληρωματικά (υποκατάστατα) χαρακτηριστικά ειδίκευσης προς αυτά των ανέργων ημεδαπών, συμβάλλουν στην αύξηση (μείωση) της ζήτησης γι' αυτές τις ειδικότητες και περιορίζουν (διογκώνουν) έτσι την ανεργία.

Οι επιδράσεις της μετανάστευσης στην αγορά εργασίας της χώρας υποδοχής είναι αποτέλεσμα τριών παραμέτρων: της προσφοράς εργασίας και των αμέσων και εμμέσων μεταβολών της ζήτησης εργασίας.

Για την ανάλυση των αποτελεσμάτων της προσφοράς εργασίας, καθώς και των εμμέσων επιδράσεων της ζήτησης εργασίας, μπορεί να χρησιμοποιηθεί το νεοκλασικό υπόδειγμα με δύο συντελεστές παραγωγής, την εργασία και το κεφάλαιο. Σ' αυτό γίνεται η υπόθεση ότι η εργασία παρουσιάζει ομογενή χαρακτηριστικά και ότι τόσο η προσφορά όσο και η ζήτηση είναι σχετικά ελαστική ως προς το μισθό. Ο Πίνακας 1 παρουσιάζει την αγορά εργασίας στη χώρα υποδοχής πριν και μετά την είσοδο μεταναστών σ' αυτήν.

Πίνακας 1

Πηγή: Steinek A., 1994, σελ. 47.

Πριν την είσοδο των μεταναστών, η εγχώρια αγορά εργασίας βρίσκεται σε κατάσταση ισορροπίας με τη διαμόρφωση των μισθών σε επίπεδα OM_1 . Σ' αυτά τα επίπεδα η προσφορά εργασίας είναι ίση με τη ζήτηση εργασίας OA_1 .

Με την είσοδο του μεταναστευτικού δυναμικού, η καμπύλη προσφοράς εργασίας μετατοπίζεται δεξιότερα στη θέση Π_2 . Αυτό

οδηγεί σε αύξηση της συνολικής απασχόλησης κατά Α1Α2 σε ΟΑ2, το συνολικό προϊόν της οικονομίας αυξάνει από ΜΝΑ1Ο σε ΜΛΑ2Ο και παράλληλα λαμβάνει χώρα μια μείωση του επιπέδου μισθών από ΟΜ1 σε ΟΜ2. Εάν σε αυτό το χαμηλότερο επίπεδο μισθών, ημεδαποί εργαζόμενοι δεν είναι διατεθειμένοι να προσφέρουν την εργατική τους δύναμη, τότε ταυτόχρονα με τη μείωση των μισθών θα μειωθεί και η απασχόληση των ημεδαπών κατά Α3Α1 σε ΟΑ3, κάτι που σημαίνει ότι στην έκταση Α3Α1 οι ημεδαποί αντικαθίστανται από αλλοδαπούς. Η παραπάνω εξέλιξη περικλείει σημαντικές πλευρές ανακατανομής των εισοδημάτων, τόσο μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου (λειτουργική κατανομή), όσο και εντός αυτής της ίδιας της εργασίας (προσωπική κατανομή). Συγκεκριμένα το Διάγραμμα του Πίνακα 1 δείχνει ότι Α3Α2ΛΜ είναι το εισόδημα των μεταναστών, ενώ το εισόδημα των ημεδαπών μειώνεται από Μ1ΝΑ1Ο σε Μ2ΝΑ3Ο. Ταυτόχρονα πραγματοποιήθηκε αύξηση του μεριδίου του κεφαλαίου στο συνολικό εισόδημα από ΜΝΜ1 σε ΜΛΜ2.

Η ανάλυση που προηγήθηκε, περιορίσθηκε στις συνέπειες που ασκεί στην αγορά εργασίας η μεταβολή-μετατόπιση της καμπύλης προσφοράς εργασίας. Η λογική της ανάλυσης αυτής, της επικέντρωσης δηλαδή της συζήτησης των επιδράσεων της μετανάστευσης κυριαρχικά στην πλευρά της προσφοράς εργασίας, ήταν αυτή που κυριαρχούσε κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '60, όταν είχε αρχίσει η μαζική προσέλευση μεταναστών από τις αναπτυσσόμενες βιομηχανικά χώρες της Ευρώπης. Την περίοδο λοιπόν εκείνη, η εισροή μεταναστών αντιμετωπίσθηκε ως μέσο για την αποσυμφόρηση των στενοτήτων που υπήρχαν στην αγορά εργασίας και για τον έλεγχο των πληθωριστικών πιέσεων. Για το λόγο αυτό μάλιστα, η τόνωση της καταναλωτικής ζήτησης ήταν μη επιθυμητή.

Πρέπει, όμως, να τονίσουμε ότι το τελικό αποτέλεσμα εξαρτάται από το μέγεθος και την κατεύθυνση των επιδράσεων που προκύπτουν εξαιτίας ενδεχόμενων μεταβολών στην καμπύλη ζήτησης εργασίας.

Η παρουσία των μεταναστών τονώνει την καταναλωτική ζήτηση και δρομολογεί συνακόλουθες πολλαπλασιαστικές και επιταχυντικές επιδράσεις (αρχή του πολλαπλασιαστή και επιταχυντή) και επιπλέον η είσοδος και εγκατάστασή τους σε μια χώρα, οδηγεί και σε αύξηση των επενδύσεων (υποδομές, στέγαση, εκπαίδευση, κοινωνικές υποδομές). Τα παραπάνω μπορούν να οδηγήσουν σε επιπρόσθετες ανάγκες για εργατικό δυναμικό, και σε μια τέτοια περίπτωση, η καμπύλη ζήτησης εργασίας μετατοπίζεται αριστερότερα στη θέση Ζ2.

Θεωρητικά, μπορεί το θετικό αποτέλεσμα στη ζήτηση εργασίας να υπερκεράσει τις αρνητικές επιδράσεις στην απασχόληση και έτσι η μετανάστευση να οδηγήσει σε αύξηση της συνολικής απασχόλησης των ημεδαπών και τόνωση των μισθών. Η έκταση των θετικών αυτών επιδράσεων εξαρτάται, εκτός των άλλων και από τη διάρκεια παραμονής των μεταναστών στη χώρα υποδοχής. Μετανάστες που σχεδιάζουν να παραμείνουν για περιορισμένο μόνον χρονικό διάστημα στη χώρα υποδοχής, συγκριτικά προς τέτοιους που προγραμματίζουν να μείνουν μακροπρόθεσμα στη χώρα, επιδεικνύουν κατά τεκμήριο μια περισσότερο συγκρατημένη καταναλωτική συμπεριφορά προκειμένου να αξιοποιήσουν τις αποταμιεύσεις τους στον τόπο προέλευσής τους (Bauer Th., 2000).

Η αντιπαράθεση του «αποτελέσματος προσφοράς» στο «αποτέλεσμα ζήτησης» δίνει, κατά συνέπεια, απάντηση στο ερώτημα για τις συνολικές επιπτώσεις της μετανάστευσης και εξαρτάται από τη φάση ή την εξελικτική πορεία των μεταναστευτικών ροών. Η άποψη που επικρατεί στη σχετική βιβλιογραφία είναι ότι στην αρχική φάση της εισόδου μεταναστών σε μια χώρα το «αποτέλεσμα προσφοράς» είναι ισχυρότερο από το «αποτέλεσμα ζήτησης», κυρίως για δύο λόγους. Ο πρώτος είναι ότι οι αμοιβές των μεταναστών στη φάση αυτή είναι μικρότερες από το απ' αυτούς παραγόμενο οριακό προϊόν και ο δεύτερος, ότι κατά την ίδια περίοδο, η μέση ροπή των μεταναστών προς αποταμίευση είναι υψηλότερη από την αντίστοιχη των ημεδαπών (Greenwood M. et al., 1986, σελ. 1745-1748). Όσο λοιπόν το «αποτέλεσμα προσφοράς» υπερέχει απέναντι στο «αποτέλεσμα ζήτησης», η εισροή μεταναστών θα οδηγεί σε μείωση του επιπέδου μισθών.

Επισημαίνεται, ωστόσο, ότι η παραπάνω επίδραση έχει βραχυπρόθεσμα χαρακτηριστικά, δεδομένης της με την πάροδο του χρόνου προσαρμογής-προσέγγισης της αποταμιευτικής συμπεριφοράς των αλλοδαπών προς αυτήν των ημεδαπών. Μακροπρόθεσμα όμως και όσο απομακρύνεται η ανάλυση από την αρχική αυτή φάση εισόδου των μεταναστών, μπορεί να αντιστραφεί η εικόνα και το «αποτέλεσμα της ζήτησης» να είναι εντονότερο από το «αποτέλεσμα της προσφοράς». Τούτο διαπιστώθηκε, ενδεικτικά, στη Γερμανία και εξηγείται από την –συγκριτικά προς το συνολικό πληθυσμό της χώρας– υψηλότερη συμμετοχή των μεταναστών στην ιδιωτική κατανάλωση (Barabas G. et al., 1992, σελ. 143).

Η περίπτωση κατά την οποία η συμβολή του «αποτελέσματος προσφοράς» υπερβαίνει τη συμβολή του «αποτελέσματος ζήτησης», είναι ευνοϊκή για τη χώρα υποδοχής σε περιπτώσεις υπερ-

θέρμανσης της οικονομίας (Boom), καθ' ότι έτσι ασκούνται αντιπληθωριστικές επιδράσεις, ενώ η αντίθετη περίπτωση είναι περισσότερο ωφέλιμη σε περιόδους οικονομικής ύφεσης.

Τα αποτελέσματα της ανάλυσης διαφοροποιούνται σημαντικά, αν άρουμε την υπόθεση του ομογενούς συντελεστή εργασίας και επιπλέον δεχθούμε ότι οι μισθοί δεν είναι ελαστικοί προς τα κάτω, είτε γιατί τα συνδικάτα δεν επιτρέπουν-καθιστούν δυνατή μια τέτοια εξέλιξη, είτε γιατί υφίστανται νομοθετικά εδραιωμένες ρυθμίσεις που δεν επιτρέπουν κάτι τέτοιο (κατώτατοι μισθοί). Σ' ένα τέτοιο περιβάλλον είναι καθοριστικής –για την ανάλυση– σημασίας το ερώτημα της σχέσης μεταξύ ημεδαπού και αλλοδαπού εργατικού δυναμικού. Γενικά ισχύει ότι οι επιδράσεις της μετανάστευσης στην εγχώρια αγορά εργασίας εξαρτάται από το βαθμό υποκατάστασης ή συμπληρωματικότητας των αλλοδαπών προς το ντόπιο εργατικό δυναμικό. Όσο υψηλότερος είναι ο βαθμός υποκατάστασης ημεδαπών από αλλοδαπούς, τόσο εντονότερη είναι η πίεση στους μισθούς και τις ευκαιρίες απασχόλησης των ημεδαπών. Αντίθετα η πίεση αυτή είναι χαλαρότερη έως ανύπαρκτη, εάν επικρατούν συνθήκες συμπληρωματικότητας μεταξύ μεταναστών και ημεδαπού εργατικού δυναμικού. Αυτό σημαίνει ότι η μετανάστευση τείνει να αυξάνει σχετικά την αμοιβή εκείνου του εγχώριου συντελεστή παραγωγής που διακρίνεται από συμπληρωματικότητα απέναντι στο μεταναστευτικό δυναμικό και να συμπιέζει σχετικά την αμοιβή του υποκατάστατου προς τους μετανάστες εγχώριου συντελεστή παραγωγής (Gerdes G., 2000, σελ. 9).

Επιπλέον, πρέπει να ληφθούν υπόψη δύο πράγματα. Πρώτον, ότι σε ανελαστικές αγορές εργασίας στη χώρα υποδοχής, εφόσον οι ονομαστικοί μισθοί δεν μπορούν να συμπιεσθούν προς τα κάτω, υπάρχουν κίνδυνοι για εκτόπιση ημεδαπών εργαζομένων από αλλοδαπούς και δεύτερον, ότι επειδή και τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης αποτελούν παράγοντα προσέλκυσης μεταναστών, μπορεί η μαζική είσοδος μεταναστών να αποδιάρθρωσει ή και να απορυθμίσει το όλο σύστημα (Sinn H.-W., 2001).

4. Διεύρυνση της Ε.Ε. - Οι εμπειρίες του παρελθόντος

Όταν, κατά τις αρχές της δεκαετίας του '60, είχε ξεκινήσει η συζήτηση για την έκταση του δικαιώματος της ελεύθερης διακί-

νησης-εγκατάστασης στα όρια της Ε.Ε., αυτή προσδιορίσθηκε σε σημαντικό βαθμό από φόβους για δρομολόγηση σημαντικών μεταναστευτικών ρευμάτων από την Ιταλία κυρίως, χώρα που υπήρξε βασική χώρα αποστολής μεταναστών προς τη Γερμανία και τη Γαλλία. Ο χρόνος έδειξε ότι οι φόβοι αυτοί ήταν αδικαιολόγητοι, αφού τέτοιες άξιες λόγου μετακινήσεις πληθυσμών ποτέ δεν έλαβαν χώρα.

Στη συνέχεια, συγκεκριμένα το έτος 1973, εντάχθηκαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση οι χώρες Μεγ. Βρετανία, Δανία και Ιρλανδία. Το χρονικό διάστημα που ακολούθησε την ένταξη δε δικαίωσε τις απόψεις που ανέμεναν έντονες μετακινήσεις πληθυσμών.

Ακολουθως πραγματοποιήθηκε η διεύρυνση της Ε.Ε. προς νότο με την ένταξη σ' αυτήν της Ελλάδας, της Ισπανίας και της Πορτογαλίας. Στις χώρες αυτές δεν τέθηκε, ευθύς εξ' αρχής, σε ισχύ η αρχή της ελεύθερης μετακίνησης των εργαζομένων, αλλά εφαρμόσθηκε η πολιτική των μεταβατικών περιόδων μέχρι την πλήρη ισχύ της αρχής αυτής. Έτσι στην περίπτωση της Ελλάδας, η μεταβατική περίοδος ολοκληρώθηκε το έτος 1987 και στην Ισπανία και Πορτογαλία το 1992. Οι λόγοι που υπαγόρευαν την εφαρμογή των μεταβατικών ρυθμίσεων αφορούσαν κυρίως στο ενδεχόμενο σημαντικών μετακινήσεων εργαζομένων από το φτωχότερο ευρωπαϊκό νότο προς τον πλουσιότερο ευρωπαϊκό βορρά. Εν τούτοις, ούτε και αυτή τη φορά οι εξελίξεις δικαίωσαν τις εκτιμήσεις για την ύπαρξη μαζικών μετακινήσεων των εργαζομένων, ακόμη και μετά την ολοκλήρωση της μεταβατικής περιόδου (Straubhaar T., 2001, σελ. 14).

Οι διαπιστώσεις από τις παρελθούσες διευρύνσεις για τη μη ύπαρξη μαζικών μεταναστευτικών ρευμάτων δεν πρέπει να οδηγήσουν στην εκ των προτέρων και χωρίς περιορισμούς υιοθέτηση και μεταφορά των συμπερασμάτων αυτών στο πλαίσιο της επικείμενης διεύρυνσης της Ε.Ε. προς ανατολάς. Μερικοί από τους σημαντικούς παράγοντες εξήγησης της μετανάστευσης είναι οι εισοδηματικές ανισότητες, η κατάσταση της αγοράς εργασίας και η πολιτική προσέλκυσης/αποθάρρυνσης μεταναστών που ακολουθείται. Μόνον αν συμπεριλάβει κανείς τους παράγοντες αυτούς στην ανάλυση, μπορούν να εξαχθούν ορθολογικοί παραλληλισμοί μεταξύ της διεύρυνσης της Ε.Ε. προς νότο με την αντίστοιχη προς ανατολάς και επομένως να εκτιμηθούν αντικειμενικά οι δυνητικές μεταναστευτικές ροές. Επομένως, είναι σκόπιμο να αξιολογηθεί ο ρόλος και η σημασία των παραγόντων αυτών ενόψει της προς ανατολάς διεύρυνσης, προκειμένου να εξαχθούν συγκριτικά συμπε-

ράσματα προς τις προηγηθείσες διευρύνσεις και τις αναμενόμενες μεταναστευτικές πιέσεις.

Σε ό,τι αφορά, πρώτον, στις διαφορές στα επίπεδα εισοδήματος πρέπει να τονισθεί ότι αυτές, στην περίπτωση των υποψηφίων προς ένταξη χωρών της Ανατολικής Ευρώπης, είναι σημαντικά μεγαλύτερες από τις αντίστοιχες κατά τη διεύρυνση προς το νότο. Για το έτος 1997 το κατά κεφαλήν ΑΕΠ των δέκα (10) χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (Βουλγαρία, Ρουμανία, Τσεχία, Σλοβακία, Σλοβενία, Ουγγαρία, Πολωνία, Εσθονία, Λετονία, Λιθουανία) αποτελούσε μόλις το 40% του μέσου όρου της Ευρώπης των 15. Κατ' αναλογία, κατά τη διεύρυνση προς νότο το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας, της Ισπανίας και της Πορτογαλίας προσέγγιζε το 70% του μέσου όρου των τότε χωρών μελών της Ε.Ε. (Bruecker H. et al., 2000).

Άρα λοιπόν, οι εισοδηματικές αποκλίσεις είναι μεγάλες και σημαντικά διαφορετικού μεγέθους. Εκτιμάται δε ότι θα χρειαστεί να παρέλθουν μεγάλα χρονικά διαστήματα έως ότου περιοριστούν αυτές. Συγκεκριμένα υπολογίζεται ότι αυτή η διαφορά θα περιοριστεί κατά 50% κατά τα επόμενα 30 χρόνια, αν το κατά Κεφαλήν Εισόδημα των υποψηφίων ανατολικών χωρών συγκλίνει προς τον αντίστοιχο ευρωπαϊκό μέσο όρο με την ίδια ταχύτητα που συνέκλιναν μεταξύ τους κατά τη μεταπολεμική περίοδο τα εισοδήματα των σημερινών χωρών της Ε.Ε. Αλλά ακόμη και τότε το επίπεδο του εισοδήματος των υποψηφίων χωρών θα είναι, κατά μέσο όρο, χαμηλότερο από το εισοδηματικό σημείο-επίπεδο, από το οποίο εκκίνησαν οι χώρες του νότου πριν ενταχθούν στην Ε.Ε. (Bruecker H. et al., 2000).

Δεύτερον, πρέπει να σημειωθούν οι διαφορετικές ανάγκες της ευρωπαϊκής αγοράς εργασίας σε εργατικό δυναμικό, στο παρελθόν και κατά την επικείμενη διεύρυνση. Μεγάλος αριθμός μεταναστών εισήλθε στις ευρωπαϊκές χώρες πολύ πριν τη διεύρυνση της Ευρώπης προς το νότο. Αυτό συνέβη γιατί υπήρχαν επιπρόσθετες πραγματικές ανάγκες στις αγορές εργασίας (κυρίως στη Γερμανία και στις Κάτω Χώρες), οι οποίες δεν μπορούσαν να καλυφθούν με ημεδαπό εργατικό δυναμικό. Στο πλαίσιο αυτό, διακρατικές συμφωνίες ρύθμισαν ζητήματα προσέλκυσης εργαζομένων από τρίτες χώρες και οι χώρες του νότου αποτέλεσαν βασικό σημείο αναφοράς αυτής της πολιτικής. Πρέπει δε να επισημάνουμε ότι αυτή η πολιτική προσέλκυσης ήταν σαφώς αποτελεσματική, όπως ήταν αποτελεσματική και η συνακόλουθη πολιτική περιορισμού έως οριστικής φραγής της εισόδου εργατικού δυναμικού

στις αρχές της δεκαετίας του '70, όταν αυτό κατέστη σκόπιμο για τις χώρες αυτές, εξαιτίας της οικονομικής ύφεσης στην οποία αυτές είχαν –εν τω μεταξύ– περιέλθει. Από τότε λοιπόν, ο αριθμός των νοτιοευρωπαϊών μεταναστών στις χώρες της Ε.Ε., παρουσιάζει πτωτική τάση. Ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε ότι ο αριθμός των Ιταλών και Ελλήνων που ζουν στη Γερμανία δεν πλησίασε, από τότε μέχρι σήμερα, ποτέ τα επίπεδα του έτους 1973.

Επομένως, η μεταναστευτική πίεση, που είχε ως αφετηρία τις χώρες του ευρωπαϊκού νότου, έλαβε χώρα ως γεγονός και υπήρξε έντονη πολύ πριν την πλήρη ένταξη των χωρών του νότου στην Ε.Ε. και επιπλέον διαχύθηκε και ικανοποιήθηκε κατά το προενταξιακό αυτό διάστημα. Έτσι, στα 15 χρόνια πριν την είσοδο της Ισπανίας και της Πορτογαλίας στην τότε ΕΟΚ, είχε ήδη μεταναστεύσει το 5.5% του συνολικού πληθυσμού των χωρών αυτών (Sinn H.-W. et al., 2001, σελ. 4), η δε επακόλουθη χορήγηση του δικαιώματος της ελεύθερης μετακίνησης δεν προκάλεσε κάποια στατιστικά σημαντική επίδραση στη μετανάστευση.

Τα δεδομένα στην περίπτωση της διεύρυνσης της Ε.Ε. προς ανατολάς, είναι σαφέστατα διαφορετικά. Η μεταναστευτική πίεση από ανατολάς, αν και προφανώς υπήρχε και στο παρελθόν, προσέκρουε στα διοικητικά και πολιτικά εμπόδια που έθεταν τα καθεστώτα των ανατολικών χωρών. Έτσι λοιπόν, έλειπαν οι αναγκαίες «στρόφιγγες» για την αποσυμφόρσή της. Ακολούθησε η μετάβαση των χωρών στο πολιτικοοικονομικό σύστημα της ελεύθερης αγοράς, στο πλαίσιο του οποίου ήταν πλέον τυπικά ελεύθερη η μετακίνηση των εργαζομένων. Ωστόσο, η κατάσταση της ευρωπαϊκής αγοράς εργασίας, αυτήν τη φορά, και ιδιαίτερα το υψηλό ποσοστό ανεργίας στις χώρες της Ε.Ε., αποτελούσε ανασχετικό παράγοντα για το ενδεχόμενο ένταξης μεταναστών στην παραγωγική διαδικασία. Προς την ίδια κατεύθυνση λειτούργησε και η περιοριστική πολιτική προσέλκυσης-εισόδου μεταναστών που ακολούθησαν οι χώρες αυτές.

Τρίτον, πρέπει να ληφθούν υπόψη και τα γεωγραφικά δεδομένα. Συγκεκριμένα η απόσταση των χωρών του νότου από το βιομηχανικό κέντρο της Ευρώπης είναι εμφανώς μεγαλύτερη από την αντίστοιχη των ανατολικών χωρών, πολλές από τις οποίες μάλιστα έχουν και κοινά σύνορα με χώρες-μέλη της Ε.Ε. Στο βαθμό δε που η απόσταση αυτή επηρεάζει την απόφαση των ατόμων για μετανάστευση προς τις περισσότερο αναπτυγμένες οικονομίες, πρέπει να αποδεχθούμε ότι ενδεχομένως αποτέλεσε αποθαρρυντικό παράγοντα της μεταναστευτικής συμπεριφοράς των νοτίων και

ενδεχομένως να συνιστά μια παράμετρο που επιδρά θετικά στις μεταναστευτικές διαθέσεις των ανατολικοευρωπαίων και ιδιαίτερα των όμορων προς την Ε.Ε. χωρών (Πολωνία, Τσεχία).

Τέλος, πρέπει να σημειώσουμε και το γεγονός ότι η διεύρυνση προς ανατολάς πραγματοποιείται χωρίς να έχει διασφαλισθεί η αποτελεσματική λειτουργία του οικονομικού συστήματος των χωρών αυτών, δεδομένου ότι αυτές βρίσκονται ακόμη σε διαδικασία προσαρμογής στις αρχές λειτουργίας της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς. Αυτό δημιουργεί συνθήκες ανασφάλειας και σε προσωπικό επίπεδο και προκαλεί φυγόκεντρες τάσεις. Αντίθετα, στη φάση της διεύρυνσης της Ευρώπης προς το νότο, η Ελλάδα, η Ισπανία και η Πορτογαλία είχαν να επιδείξουν ένα λειτουργικό οικονομικό σύστημα και αυτό, εξ ορισμού, δεν αποτέλεσε παράγοντα μετανάστευσης.

Ολοκληρώνοντας τα προηγούμενα πρέπει, κατ' αρχήν, να τονίσουμε τις ουσιαστικές διαφορές στα δεδομένα της διεύρυνσης προς νότο με τη διεύρυνση προς ανατολάς, κάτι που σημαίνει ότι οι διαπιστώσεις της πρώτης πρέπει να χρησιμοποιούνται με εξαιρετική προσοχή για την ανάλυση της δεύτερης και την αναμενόμενη μετανάστευση που θα είναι απόρροιά της. Κατά δεύτερο λόγο, η προηγηθείσα ανάλυση οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η διεύρυνση προς ανατολάς, σε αντίθεση με την προς νότο διεύρυνση της Ε.Ε., αναμένεται να προκαλέσει μεταναστευτικές ροές με κατεύθυνση τις χώρες-μέλη της Ε.Ε. Άρα λοιπόν θα υπάρξουν πιέσεις προς τις αγορές εργασίας της Ε.Ε. Το ερώτημα βεβαίως είναι, αν αυτές θα μπορέσουν να απορροφήσουν τους όποιους κραδασμούς αυτή η μετανάστευση θα επιφέρει, κάτι που συναρτάται ευθέως, τόσο με τον όγκο του μεταναστευτικού δυναμικού, όσο και με τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του ίδιου, σε σχέση προς τα αντίστοιχα του εγχώριου εργατικού δυναμικού.

5. Το αλλοδαπό δυναμικό στην Ε.Ε.

Το έτος 1996 ζούσαν στα γεωγραφικά όρια της Ε.Ε. 7.852.000 αλλοδαποί εργαζόμενοι, δηλαδή 5% του ευρωπαϊκού εργατικού δυναμικού. Απ' αυτούς 78% ζούσε στις πληθυσμιακά πλούσιες χώρες Γερμανία, Μεγ. Βρετανία και Γαλλία. Το μεγαλύτερο ποσοστό αλλοδαπών σε σχέση προς το ημεδαπό εργατικό δυναμικό κατέχουν το Λουξεμβούργο (40%), η Αυστρία (9.8%) και η Γερμανία (8.9%).

Από το σύνολο των 7.8 εκατ. αλλοδαπών εργαζομένων, σχεδόν 3 εκατ. ήταν πολίτες χώρας-μέλους της Ε.Ε. και οι υπόλοιποι προέρχονταν από τρίτες χώρες (Kiehl M. et al., 1998). Η μετακίνηση προς τις χώρες της Ε.Ε. αποδίδεται σε σημαντικό βαθμό στα «μεταναστευτικά δίκτυα», με την έννοια της ύπαρξης συγγενικών προσώπων ή/και εθνικών κοινοτήτων στις χώρες υποδοχής που διευκολύνουν την εγκατάσταση και αρχική ένταξη αυτών στον κοινωνικό ιστό. Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι περίπου 75% του συνόλου των Τούρκων, 70% όλων των Γιουγκοσλάβων και περίπου 2/3 των Ελλήνων, Ισπανών και Πορτογάλων που μετανάστευσαν σε χώρα-μέλος της Ε.Ε., εγκαταστάθηκαν στη Γερμανία. Όμοια, δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι 70% των μεταναστών από τις χώρες του Mahgreb επέλεξαν τη Γαλλία για τόπο εγκατάστασης, ενώ το ίδιο ισχύει και για τη συντριπτική πλειοψηφία των Ιρλανδών που μεταναστεύουν στη Μ. Βρετανία (Bruecker H. et al., 2000).

Επανερχόμενοι στο ζήτημα της σύνθεσης του μεταναστευτικού δυναμικού των χωρών-μελών της Ε.Ε. πρέπει να σημειώσουμε, ότι από τους προερχόμενους από τρίτες χώρες μετανάστες της Ε.Ε., μικρό μόνον κομμάτι έχει ως πατρίδα κάποια από τις υπό ένταξη χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης.

Η τελευταία διαπίστωση δεν είναι καθόλου τυχαία. Ο όγκος του αλλοδαπών που προέρχονται από τις υποψήφιες προς ένταξη χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης και ζει ή/και εργάζεται στα όρια της Ε.Ε., αντικατοπτρίζει πλήρως την περιοριστική πολιτική που ακολούθησε έως τώρα η Ε.Ε. Έτσι λοιπόν, αν και θα ανέμενε κανείς τη μετακίνηση ενός μεγάλου τμήματος του πληθυσμού, κυρίως εξαιτίας του μεγάλου χάσματος στα επίπεδα του εισοδήματος και της ευημερίας, ωστόσο τα διαθέσιμα στοιχεία δείχνουν ότι ο σχετικός όγκος δεν είναι μεγάλος και πάντως δεν μπορεί να θεωρηθεί σημαντικός.

Συγκεκριμένα, σχετική μελέτη που πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (European Commission, 2000) προσδιορίζει τον αριθμό των πολιτών των υποψηφίων χωρών που είναι εγκατεστημένοι σε χώρα-μέλος της Ε.Ε. στις 850.000, από τους οποίους 300.000 είναι εργαζόμενοι κάθε μορφής: πλήρως ή μερικώς απασχολούμενοι, εποχιακοί εργάτες, εργαζόμενοι που σε ημερήσια βάση περνούν τα σύνορα της χώρας τους και επιστρέφουν σ' αυτήν μετά το τέλος της εργασίας τους, κ.λπ. Το μερίδιο των κατοίκων αυτών στο σύνολο των κατοίκων της Ε.Ε. δεν ξεπερνά το 0.2%, ενώ το μερίδιο των εργαζομένων στο αντίστοιχο σύνολο της Ε.Ε. μόλις αγγίζει το 0.3%.

Σε ό,τι αφορά στην κατανομή αυτών στις επιμέρους χώρες-μέλη της Ε.Ε., τονίζεται ότι περίπου 80% του συνόλου των μεταναστών εγκαταστάθηκαν και εργάζονται στη Γερμανία και την Αυστρία. Επιπλέον, πρέπει να επισημανθεί ότι η συντριπτική πλειοψηφία αυτών μετανάστευσαν πριν το έτος 1993 και προέρχονται κυρίως από την Πολωνία. Τα χρόνια που ακολούθησαν, ο καθαρός όγκος της μετανάστευσης περιορίστηκε σημαντικά σε σημείο τέτοιο, ώστε να θεωρούνται τα σχετικά μεγέθη σχεδόν αμελητέα (Quaisser W. et al., 2000, σελ. 106).

6. Αναμενόμενο μεταναστευτικό δυναμικό

Οι μελετητές που διερευνούν τις επιδράσεις της μετανάστευσης στην αγορά εργασίας, στηρίζουν το σκεπτικό τους στην εκ των προτέρων ύπαρξη μιας δεδομένης μάζας αλλοδαπού δυναμικού σε μια χώρα και ακολούθως αναλύουν τις επιπτώσεις του γεγονότος αυτού στην αγορά εργασίας της χώρας υποδοχής.

Σε αντίθεση προς αυτά, οι έρευνες για τον υπολογισμό των ατόμων που θα αποτελέσουν τη μάζα του δυνητικού μεταναστευτικού δυναμικού, που θα προκαλέσει η πλήρης ένταξη χωρών της Ανατολικής Ευρώπης στην Ε.Ε., αποτελούν προσπάθειες που ουσιαστικά στοχεύουν στην πρόβλεψη των μεταναστευτικών ροών με όλες τις αδυναμίες που παρουσιάζουν τέτοια υποδείγματα πρόβλεψης μελλοντικών ροών.

Είναι γενικά αποδεκτό ότι οι κυρίαρχοι προσδιοριστικοί παράγοντες της μετακίνησης δυναμικού από την ανατολική προς τη δυτική Ευρώπη, είναι οικονομικής υφής: χαμηλότερο εισόδημα και ανεργία στη χώρα προέλευσης καθώς και υψηλότερο εισόδημα, προοπτικές απασχόλησης στη χώρα υποδοχής. Παράλληλα είναι γεγονός ότι και άλλα στοιχεία επηρεάζουν την απόφαση ενός ατόμου για εγκατάλειψη ή μη της χώρας του, όπως π.χ. η ύπαρξη μεταναστευτικών δικτύων στη χώρα υποδοχής, το κόστος μετανάστευσης, οι γενικότερες προοπτικές εγκατάστασης στη χώρα υποδοχής κ.λπ.

Εκείνο που δεν είναι σαφές και επιπλέον δεν μπορεί να μετρηθεί, είναι το ειδικό βάρος που κατέχουν ξεχωριστά αυτοί οι επιμέρους παράγοντες ως παράμετροι των μετακινήσεων που προκαλούν. Έτσι λοιπόν, τα διάφορα υποδείγματα μέτρησης-υπολογισμού του μεταναστευτικού δυναμικού είναι αναγκασμένα να προ-

χωρούν σε μια σχετική απλούστευση του ιδιαίτερα σύνθετου φαινομένου της μετανάστευσης, περιορίζοντας τους αιτώδεις παράγοντες σε μερικά μετρήσιμους, με συνέπεια την περιορισμένη ερμηνευτική ικανότητα αυτών.

Στη συνέχεια θα καταγραφούν ορισμένες έρευνες που έχουν τύχει ευρύτατης δημοσιότητας και προσπαθούν να προσδιορίσουν τον όγκο της αναμενόμενης μεταναστευτικής μάζας από την ανατολική Ευρώπη προς την Ε.Ε., σε περίπτωση πλήρους ενσωμάτωσης των χωρών αυτών στην Ε.Ε.

Οι Franzmeyer και Bruecker (Franzmeyer F. και Bruecker H., 1997, σελ. 5) χρησιμοποιούν ως βάση για την εξήγηση των μεταναστευτικών κινήσεων, τις εισοδηματικές ανισότητες και υποθέτουν ότι κατά τη διεύρυνση της Ε.Ε., για κάθε 10 ποσοστιαίες μονάδες εισοδηματικής διαφοράς μεταξύ Ε.Ε. και υπό ένταξη χωρών, ο «καθαρός» όγκος της μετανάστευσης θα κυμαίνεται μεταξύ 8% (κατώτατο όριο) και 16% (ανώτατο όριο). Επιπλέον, εκτιμάται ότι κατά τη διάρκεια ενσωμάτωσης των χωρών της ανατολικής Ευρώπης, το ΑΕΠ αυτών θα αυξάνεται, κατά μέσο όρο, με ρυθμό 5% και αυτός θα φθίνει όσο το Κατά Κεφαλήν Εισόδημα θα προσεγγίζει αυτό του ευρωπαϊκού μέσου όρου. Για την Ε.Ε. υπολογίζεται ότι το ετήσιο ΑΕΠ θα αυξάνεται με ρυθμό 2%. Με αυτές τις υποθέσεις, εκτιμάται ότι θα χρειαστούν περίπου 35 χρόνια για να περιοριστούν οι σημερινές εισοδηματικές διαφορές στο ήμισυ.

Οι υπολογισμοί των Franzmeyer και Bruecker καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι από τις χώρες της CEFTA (Central European Free Trade Area - Πολωνία, Τσεχία, Σλοβακία, Ουγγαρία και Σλοβενία) αναμένονται σε ετήσια βάση 340.000 έως 680.000 μετανάστες στις χώρες-μέλη της Ε.Ε. και εναλλακτικά 590.000 έως 1.180.000 άτομα, εάν στις παραπάνω χώρες προσθέσουμε και τις υπόλοιπες πέντε (5) χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης που τελούν υπό καθεστώς σύνδεσης με την Ε.Ε. (Βουλγαρία, Ρουμανία, Εσθονία, Λιθουανία, Λετονία).

Στα ίδια περίπου επίπεδα κινούνται και οι υπολογισμοί των Fassmann και Hintermann (Fassmann H., Hintermann Ch., 1997), οι οποίοι προσδιορίζουν το μέγεθος της δυνητικής μεταναστευτικής μάζας στα 720.000 άτομα. Το μεγαλύτερο κομμάτι αυτών εκτιμάται ότι θα εγκατασταθεί στη Γερμανία (320.000) και στην Αυστρία (150.000). Σε απόλυτους αριθμούς, το μέγεθος του δυνητικού μεταναστευτικού δυναμικού των συνολικά δέκα χωρών που μόλις αναφέραμε, υπολογίζεται ότι θα κυμανθεί μεταξύ 0.85 και 3.9 εκατ. άτομα έως το 2030 (Boeri B., et al., 2001, σελ. 12).

Σχετικά πρόσφατα δόθηκε στη δημοσιότητα έκθεση που πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (European Commission, 2000) που αναλύει τις επιπτώσεις της προς ανατολάς διεύρυνσης της Ε.Ε. στην απασχόληση, στους μισθούς και στην κατανομή του εισοδήματος στις χώρες-μέλη της. Σ' αυτήν εκτιμάται ότι ακόμη και μετά την πλήρη ένταξη των νέων χωρών οι μισθολογικές αποκλίσεις θα παραμείνουν σημαντικές και κατά συνέπεια θα αποτελούν αιτιώδη παράγοντα πρόκλησης μεταναστευτικών ρευμάτων. Εν τούτοις, η ένταση αυτών εκτιμάται ότι θα μειώνεται εξαιτίας του κόστους της μετανάστευσης και των περιορισμένων δυνατοτήτων απορρόφησης των μεταναστών από τις εθνικές αγορές εργασίας.

Για τον υπολογισμό της δυνητικής μεταναστευτικής μάζας γίνεται η υπόθεση ότι θα τεθεί σε ισχύ η ελεύθερη μετακίνηση ήδη από το 2002. Με βάση τα παραπάνω, ο αριθμός των μεταναστών από τις δέκα υποψήφιας προς ένταξη χώρες της ΚΑΕ υπολογίζεται αρχικά σε 335.000 το χρόνο, ενώ μετά από μια δεκαετία αυτός θα κινηθεί σε επίπεδα χαμηλότερα των 150.000 ατόμων. Έτσι εκτιμάται ότι σε περίπου 30 χρόνια ο πληθυσμός των μεταναστών θα αποτελεί περίπου 1.1% του συνολικού πληθυσμού της Ε.Ε. Συμπερασματικά λοιπόν, αναμένεται να πραγματοποιηθεί μια αύξηση του πληθυσμού των ανατολικών χωρών στην Ε.Ε., η οποία θα κατανομηθεί σε έναν πλατύ χρονικό ορίζοντα, κάτι που σημαίνει ότι οι φόβοι για κατακλυσμό της Ε.Ε. από μετανάστες των χωρών αυτών δεν ευσταθεί.

Τέλος, σχετικά με την πολιτική του περιορισμού των μεταναστευτικών ροών με την εφαρμογή μεταβατικών διατάξεων, οι ερευνητές φαίνεται πως μάλλον βλέπουν ευνοϊκά κάτι τέτοιο. Και τούτο παρά το γεγονός ότι αντίστοιχες ρυθμίσεις στο παρελθόν κατά τη διεύρυνση της Ευρώπης προς νότο, εκ των υστέρων αποδείχθηκαν, όπως ήδη αναφέρθηκε, ως μη αναγκαίες, αφού τόσο κατά τη διάρκεια ισχύος τους όσο και μετά, δεν έλαβαν χώρα άξιες λόγου μεταναστευτικές κινήσεις από τις χώρες της νότιας Ευρώπης προς τις άλλες χώρες-μέλη της. Αν λοιπόν, παρ' όλα αυτά, επικροτείται η λογική των μεταβατικών διατάξεων στην ελεύθερη μετακίνηση των εργαζομένων, αυτό αποδίδεται στις σημαντικές (και πάντως σε κάθε περίπτωση συγκριτικά σημαντικότερες) εισοδηματικές αποκλίσεις που υπάρχουν μεταξύ των χωρών της Ε.Ε. και των υπό ένταξη χωρών της ΚΑΕ.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να γίνει ειδική αναφορά στην περίπτωση της Γερμανίας. Τούτο, διότι η χώρα αυτή έχει κοινά σύνορα με ορισμένες υπό ένταξη χώρες (Πολωνία, Ουγγα-

ρία, Τσεχία), έχει σημαντικούς ιστορικούς, πολιτικούς και οικονομικούς δεσμούς μ' αυτές, στη Γερμανία έχει εγκατασταθεί ήδη σημαντικός αριθμός ανθρώπων που προέρχονται από τις χώρες αυτές και συνακόλουθα, μπορεί κανείς να ισχυρισθεί ότι θα αποτελέσει και στο μέλλον βασική επιλογή του δυνητικού μεταναστευτικού δυναμικού.

Υπ' αυτήν την έννοια, οι παραλληλισμοί των εξαγόμενων συμπερασμάτων με τα ισχύοντα στην Ελλάδα είναι αναπόφευκτοι, δεδομένου ότι το πλαίσιο αναφοράς στην περίπτωση των δύο χωρών τυπικά δε διαφέρει. Πράγματι και η χώρα μας έχει κοινά σύνορα με υπό ένταξη χώρες του δεύτερου κύματος (Βουλγαρία), και η Ελλάδα έχει αναπτύξει στο παρελθόν και διατηρεί και στο παρόν σημαντικούς ιστορικούς και οικονομικούς δεσμούς με χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, ενώ τέλος τονίζεται ότι σημαντικός αριθμός μεταναστών από χώρες όπως η Βουλγαρία, η Πολωνία, έχουν εγκατασταθεί ή εγκαθίστανται, μόνιμα ή προσωρινά, στη χώρα μας.

Κατά το ερευνητικό κέντρο IFO της Γερμανίας, η διεύρυνση της Ευρώπης προς ανατολάς αναμένεται να δημιουργήσει μια σημαντική μάζα μεταναστευτικής πίεσης. Αυτή οφείλεται στη μεγάλη διαφορά στο επίπεδο ζωής και διαβίωσης μεταξύ της Ε.Ε. και μάλιστα της Γερμανίας και των νέων υπό ένταξη χωρών, καθώς επίσης και στην εκτενή προσφορά δημοσίων αγαθών και υπηρεσιών στη Γερμανία. Έτσι, με την πλήρη ένταξη των υποψηφίων χωρών στην Ε.Ε. και στο βαθμό που θα εφαρμοσθεί χωρίς προβλήματα και περιορισμούς η αρχή της ελεύθερης διακίνησης των ανθρώπων, εκτιμάται ότι αρχικά (τα πρώτα πέντε χρόνια), ανεξάρτητα από το ρυθμό ανάπτυξης των οικονομιών, θα μεταναστεύσουν στη Γερμανία ετησίως 200 έως 250.000 άτομα από την Πολωνία, Τσεχία, Σλοβακία, Ουγγαρία και Ρουμανία. Μακροπρόθεσμα, μάλιστα, η επίδραση των αναμενόμενων ρυθμών αύξησης του εισοδήματος στη μετανάστευση είναι σημαντική.

Συγκεκριμένα, εάν το πραγματικό εισόδημα των υπό ένταξη χωρών αυξάνει με τον ίδιο ρυθμό, όπως και αυτό της Γερμανίας, μετά την πάροδο 15 χρόνων αναμένεται ότι θα έχουν εγκατασταθεί στη χώρα αυτή περίπου 4 εκατ. άτομα, ενώ αν το πραγματικό εισόδημα των χωρών αυτών αυξάνει με ρυθμό 2% γρηγορότερο από τον αντίστοιχο της Γερμανίας, τότε η μεταναστευτική μάζα θα προσεγγίσει, μετά από 15 χρόνια, τα 3.2 εκατ. ανθρώπους (Sinn H.-W. et al., 2001, Sinn H.-W. και Werdning M., 2001, σελ. 21). Στην περίπτωση, βεβαίως, κατά την οποία οι παραπάνω ρυθ-

μοί μεγέθυνσης δεν υλοποιηθούν και οι οικονομίες πετύχουν σημαντικά χαμηλότερη ανάπτυξη, τότε η πίεση για μετανάστευση θα είναι εντονότερη και οι σχετικοί αριθμοί για το μέγεθος των δυνητικών μεταναστών πρέπει να διορθωθούν προς τα πάνω. Επιπρόσθετα διαπιστώνει το ερευνητικό κέντρο, ότι το επίπεδο εκπαίδευσης και κατάρτισης των ανατολικοευρωπαίων μεταναστών είναι εμφανώς υψηλότερο συγκριτικά προς αυτό των μεταναστών της δεκαετίας του '50 και '60, ενώ εκτιμάται ότι η επίδραση της μετανάστευσης στους μισθούς της γερμανικής οικονομίας μεσοπρόθεσμα θα είναι περιορισμένης έκτασης, χωρίς, ωστόσο, να αποκλείονται φαινόμενα εκτοπισμού ημεδαπών εργαζομένων από μετανάστες. Τέλος, οι όποιες αρνητικές επιδράσεις της μετανάστευσης στη γερμανική αγορά εργασίας, εκτιμάται πως θα αφορούν κυρίως στους ανειδίκευτους εργάτες ή/και αυτούς που διακρίνονται από χαμηλή-ανεπαρκή κατάρτιση.

Ερευνητές του Γερμανικού Ινστιτούτου Οικονομικών Ερευνών (DIW), για την περίπτωση που δε θα είχε αποφασισθεί η εφαρμογή των μεταβατικών διατάξεων και θα ήταν απολύτως ελεύθερη η μετακίνηση του πληθυσμού ήδη από το 2002, εκτιμούν ότι η μάζα του μεταναστευτικού δυναμικού από τις χώρες της ΚΑΕ προς τη Γερμανία τα πρώτα χρόνια θα κυμαίνεται στα επίπεδα 220.000 άτομα ετησίως, η τάση όμως αναμένεται να είναι σαφώς πτωτική και στο τέλος της δεκαετίας, το σχετικό μέγεθος υπολογίζεται ότι θα κυμανθεί σε επίπεδα χαμηλότερα των 100.000 ατόμων (Brue-cker H. et al., 2000). Τέλος εκτιμάται ότι μετά από 30 χρόνια, ο συνολικός αριθμός των – από τις χώρες της ΚΑΕ στα όρια της Γερμανίας – εγκατεστημένων ατόμων, θα πλησιάσει τα 2.5 εκατ. άτομα ή 3.5% του συνολικού πληθυσμού της Γερμανίας.

Ο Hoenekopp, εξάλλου εκτιμά ότι το ετήσιο μεταναστευτικό δυναμικό κυμαίνεται μεταξύ 41.000 και 680.000 άτομα για το σύνολο της Ε.Ε. και 23.000 έως 387.000 μόνον για τη Γερμανία (Hoenekopp E., 2000, σελ. 16-18).

Οι παραπάνω εκτιμήσεις συγκλίνουν στην αποδοχή της άποψης ότι η διεύρυνση προς ανατολάς θα δρομολογήσει σημαντικές μετακινήσεις ατόμων προς τις χώρες της Ε.Ε. και ιδιαίτερα προς τη Γερμανία. Οι μεταναστευτικές πιέσεις θα αποδυναμώνονται, όσο οι ρυθμοί ανάπτυξης των οικονομιών των υπό ένταξη χωρών θα οδηγούν σε βελτίωση του επιπέδου ευημερίας και θα συμβάλουν έτσι στη σμίκρυνση των σχετικών αποκλίσεων προς τις αναπτυγμένες χώρες της Ε.Ε. Αναφορικά δε με τις επιπτώσεις της μετανάστευσης στις εθνικές αγορές εργασίας, φαίνεται πως επι-

κρατεί η θέση ότι αυτές, αν και σημαντικές, εν τούτοις δεν πρόκειται να οδηγήσουν σε αξεπέραστα προβλήματα ή/και σε απορύθμιση των αγορών αυτών.

7. Συμπεράσματα

Η βιβλιογραφία που διερευνά το θέμα των αναμενόμενων μεταναστευτικών ροών, ως συνέπεια της προς ανατολάς διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχει ορισμένα κοινά σημεία αναφοράς. Τα σημαντικότερα απ' αυτά είναι πρώτον, ότι προσδιορίζονται ως βασικές, οικονομίες που θα απορροφήσουν το αναμενόμενο μεταναστευτικό κύμα και τους κραδασμούς που αυτό θα επιφέρει, πρωτίστως η Γερμανία και δευτερευόντως η Αυστρία, δεύτερον, ότι το αναμενόμενο μεταναστευτικό δυναμικό προέρχεται κατά βάση από την Πολωνία, την Τσεχία και την Ουγγαρία και τρίτον, ότι η έκταση και οι οικονομικές συνέπειες της μετανάστευσης στις χώρες υποδοχής, αν και υπαρκτές, δε θεωρούνται έντονες και ανησυχητικά σημαντικές για να δεχτεί κανείς ότι θα προκαλέσουν ή/και θα ενισχύσουν τις όποιες ανισορροπίες υφίστανται στις οικονομίες των χωρών υποδοχής.

Κατά συνέπεια, η πίεση που ασκήθηκε από την πλευρά της Γερμανίας και οδήγησε ουσιαστικά στην υιοθέτηση από την Ε.Ε. μιας μεταναστευτικής πολιτικής που χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη μεταβατικών διατάξεων ως μέτρο για την αναχαίτιση των μεταναστευτικών ροών, ισοδυναμεί με μια απλή μετατόπιση των επιπτώσεων του αναμενόμενου όγκου των μεταναστών στο μέλλον, με την προσδοκία ότι ο αριθμός τους μετά το μεταβατικό χρονικό διάστημα θα είναι μικρότερος και συνακόλουθα η έκταση των επιπτώσεων περισσότερο περιορισμένη. Αυτό, ωστόσο, προϋποθέτει ότι μέχρι τότε θα έχουν περιοριστεί σημαντικά οι ιδιαίτερα μεγάλες σήμερα, εισοδηματικές διαφορές και οι εν γένει αποκλίσεις στο επίπεδο ευημερίας μεταξύ των υπό ένταξη ανατολικών χωρών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Βιβλιογραφία

Barabas G., Gieseck A., Heilemann U., von Loeffelholz H-D., «Gesamtwirtschaftliche Effekte der Zuwanderung 1988 bis 1991», *Rheinisch-*

- Westfaelisches Institut für Wirtschaftsforschung*, RWI-Mitteilungen, Jg. 43, 1992, σελ. 133-154.
- Bauer Th., «Arbeitsmarkteffekte der Zuwanderung nach Deutschland», *Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung* 21, DIW-Wochenbericht, 2000.
- Boeri T., Bruecker H., «Eastern Enlargement and EU-Labour Markets: Perceptions, Challenges and Opportunities», *IZA Discussion Paper*, no 256, Februar 2001.
- Bruecker H., Truebswetter P., Weise C., «EU-Osterweiterung: Keine massive Zuwanderung zu erwarten», *Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung* 21, DIW-Wochenbericht, 2000.
- Bruecker H., Weise C., «EU-Osterweiterung: Abschottung oder regulierte Öffnung? Zu den Übergangsfristen für die Arbeitnehmer-freizuegigkeit», *Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung* 31, DIW-Wochenbericht, 2001.
- European Commission, *Studie über die Auswirkung der Eu-Erweiterung auf die Beschäftigung und die Arbeitsmärkte in den Mitgliedsstaaten - Final Report*, www.europa.eu.int/comm/employment_social/fundamri/movement/index, 2000.
- Fassmann H., Hintermann Ch., *Migrationspotential Osteüropa*, ISR-Forschungsberichte, Heft 15, Wien, 1997.
- Franzmeyer F., Bruecker H., «Europäische Union: Osterweiterung und Arbeitskräftemigration», *Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung* 5 DIW-Wochenbericht, 1997.
- Gerdes G., *Bedeutung der Arbeitskraftwanderung aus Mittel – und Osteüropa für den deutschen Agrarsektor*, Agrar– und Ernährungswissenschaftliche, Fakultät der Christian-Albrechts-Universität Kiel, Dissertation, 2000.
- Greenwood M., Mc Dowell J., «The Factor Market Consequences of US Immigration», *Journal of Economic Literature*, vol. XXIV, 1986, σελ. 1738-1772.
- Hoenekopp E., *Auswirkungen der EU-Osterweiterung auf die Arbeitsmärkte der Mitgliedsländer der Europäischen Union*, Studie der Friedrich-Ebert-Stiftung, Bonn, 2000.
- Hoenekopp E., Heinz W., «Droht dem deutschen Arbeitsmarkt eine Zuwanderungswelle?», *Institut für Arbeitsmarkt – und Berufsforschung der Bundesanstalt für Arbeit* 7 IAB Kurzbericht, 1999.
- International Centre for Migration Policy Development ICPMD, *Eine vergleichende Übersicht über die Einwanderungs – und Asyl-politik einiger westlicher Länder*, Wien, 1994.
- Kiehl M., Werner H., «Die Arbeitsmarktsituation von EU-Bürgern und Angehörigen von Drittstaaten», *Institut für Arbeitsmarkt – und Berufsforschung der Bundesanstalt für Arbeit* 18, IAB Kurzbericht, 1998.
- Quaisser W., Hartmann M., Hoenekopp E., Brandmeier M., «Die Öster-

- weiterung der Europäischen Union: Konsequenzen für Wohlstand und Beschäftigung in Europa», *Friedrich-Ebert-Stiftung, Analyseseinheit Internationale Politik*, Bonn, 2000.
- Sinn H.-W., «Ein Plaedoyer für die Freizuegigkeit», *IFO Standpunkt*, no 25, 2001.
- Sinn H.-W., Flaig G., Werding M., Munz S., Dull N., Hofmann H., «EU-Erweiterung und Arbeitskräftemigration: Wege zu einer schrittweise Annäherung der Arbeitsmärkte», *IFO Beiträge zur Wirtschaftsforschung*, Band 2, München, 2001.
- Sinn H.-W., Werding, M., «Zuwanderung nach EU-Österweiterung: Wo liegen die Probleme?», *IFO Schnelldienst* 8, *Jahrgang* 54, 2001, σελ. 18-27.
- Steinek Al., «Ökonomische Anforderungen an eine europäische Zuwanderungspolitik», *Schriftenreihe des Europa-Kollegs Hamburg zur Integrationsforschung* 5, *Nomos Verlagsgesellschaft*, Baden-Baden, 1994.
- Straubhaar T., «Ost-West-Migrationspotential: Wie gross ist es?, *Hamburgisches Welt-Wirtschafts-Archiv (HWWA)*», *Hamburg Institute of International Economics*, Discussion Paper, 2001, σελ. 137.

